

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Centre de Recursos per a l'Aprenentatge
i la Investigació

Biblioteca de Medicina

1a PONÈNCIA

ALGUNS INTERNISTES CATALANS (1900-1936)

J. M. Sánchez Ripollès

La Medicina Interna quedà completament definida com a especialitat a partir de la publicació en 1892 de l'obra de William Osler *Principis i Pràctica de la Medicina*. Als Estats Units, el creixement de les facultats de medicina durant el segle XX va fer que minvés el paper dels internistes privats en l'educació mèdica; Osler havia donat l'ordre que la universitat havia d'envair els hospitals. A Catalunya, donà nova forma a la medicina interna, a darreries del segle XIX, el Dr. Bartomeu Robert. No podem deixar d'esmentar, tot i això, remarcant-ho, que hi hagué una institució extrauniversitària que hi va fer molt. Ens referim a l'*Acadèmia i Laboratori*.

I

"TOTS SOM FILLS DE L'ACADÈMIA I LABORATORI"

Els clínics catalans de començament del segle XX solien repetir sovint aquesta frase; com a mostra que se sentien membres d'una escola de medicina concreta, la qual potser és també la de tots nosaltres. Primer es constituí el Laboratori, sense grans possibilitats ni mitjans econòmics, al segon pis del número 12 del carrer Riera Baixa de Barcelona. Els seus membres hi volien realitzar dues coses que normalment no podien fer a la Facultat: experimentar i fer recerca. Som al mes de gener de 1872. La influència de França i de Claude Bernard hi era palpable. La vivisecció esdevingué la norma a Riera Baixa. La revista *La Independència Mèdica* del Dr. Giné i Partagàs servia de caixa de ressonància d'aquests investigadors. Aviat es posà el Laboratori sota la presidència del Dr. Robert. Després, n'agafà el relleu un altre gran internista: el Dr. Pere Esquerdo. En 1897, arran d'instal·lar-hi un laboratori de bacteriologia, s'acordà de crear la figura de professor del Laboratori. Sembla una cosa banal, però no va ser així: aquest fet fou molt fructífer. Més

endavant, en 1904, se n'hi creà un altre d'histologia. L'ambient docent agafava pes específic. Aquesta seriosa activitat degué aixecar greus preocupacions entre el professorat universitari, que tendia més aviat a deixar-se portar per la inèrcia.

Al Laboratori, els cursos hi sovintejaven i eren a més de gran qualitat. Els seus alumnes –metges joves– eren pocs, cosa que afavoria el desenvolupament de les classes. En 1918 dirigí el curs de bacteriologia el Dr. Ricard Moragas. El tema fou: el diagnòstic de la lues. S'hi van matricular nou alumnes. Aquests metges, que amb tant de gust seguien els ensenyaments de l'Acadèmia i Laboratori (s'havien fusionat feia anys aquestes dues institucions: en 1878; la primera –fundada en 1876– era molt teòrica, la segona molt pràctica, tot el que hom pugui imaginar), arribaren a sentir-se, amb el pas del temps, molt preparats; de manera que alguns decidiren presentar-se a unes oposicions estatals, a quatre places de professors auxiliars. Tres aconseguiren els llocs segon, tercer i quart. Eren el Dr. Celís, el Dr. Ferrer i Solervicens, i el Dr. Sayé. El número u va ser un ajudant de Ramón y Cajal, el qual lloà aleshores públicament la preparació teòrica i pràctica dels opositors catalans. Aquest resultat era el fruit més objectiu del bon ensenyament rebut a l'Acadèmia i Laboratori, d'on havien sortit al llarg d'aquells anys bons treballs científics i destacades tesis doctorals. En 1903, per exemple, els doctors Presta, Tarruella i Turró van publicar a la revista alemanya *Zentralblatt für Bakteriologie* un estudi sobre el llevat de la cervesa en les infeccions estreptocòcciques i estofilocòcciques. Aquell mateix any, el Dr. Proubasta, juntament amb els dos primers que acabem de citar, va fer públic en una revista local un estudi seu sobre el paludisme a la ciutat de Barcelona; hi va demostrar de passada que podia cultivar-se el bacil d'Eberth a partir de la sang dels malalts de febre tifoide. Un altre exemple: el 1908, el Dr. Xalabarder exposà al món mèdic barceloní uns treballs seus sobre la patogènia de l'albuminúria. Tots aquests treballs, i altres, eren estudis seriosos, realitzats als laboratoris de l'Acadèmia i Laboratori. Com dèiem, també s'hi van fer tesis doctorals. La del Dr. Puig Sureda versava sobre les lesions que es detectaven al pàncreas del diabètic; en la seva, el Dr. Celís hi estudiava el sistema d'origen i conducció de l'excitació del cor.

Els estudiants també hi eren ben rebuts. Des de l'any 1892 constituïen el que se'n deia *l'Agrupament Escolar de l'Acadèmia*. D'aquesta manera, formant una secció independent, hi organitzaven sessions docents cada setmana. Durant el curs 1915-16 en celebraren onze. Algunes tenien un clar contingut de medicina interna. Aquestes sessions les dirigien estudiants: Alfons Trias, Antoni Aguilar, Jacint Vilardell, i Joaquim Carrera. Sovint, les sessions eren presidides per un metge consagrat, com ara Freixas i Freixas, Ferrer i Solervicens, Moragas, Proubasta, Celís, i Puig i Sais, entre d'altres. Al llarg del curs 1917-18, el Dr. Freixas presidí, per exemple, la que dirigí l'estudiant Joan Baptista Corominas; tractava sobre els mecanismes i fenòmens de la revolució cardíaca. El Dr. Ferrer i Solervicens en presidí llavors una altra titulada "Un cas de broncopneumònia caseosa"; s'hi mostrà a més als alumnes, un cop finalitzada la sessió, la peça anatòmica corresponent al cas clínic.

A més a més d'aquestes sessions, hi tenien lloc els cursos oficials. Corrien a càrrec dels membres mèdics de la institució. Durant l'any acadèmic 1916-17 se n'hi van impartir vint-i-quatre. El Dr. Joan Freixas i Freixas donà el seu al vell hospital de la Santa Creu; tenia el següent títol: "Conferències pràctiques de clínica mèdica". El Dr.

Balcells i Massó dedicà el curs a les tècniques diagnòstiques en patologia de l'aparell digestiu. El Dr. Grifols en dirigí un, de curs, al propi laboratori de l'Acadèmia; es titulà "Curs pràctic d'hematologia clínica". El que donà el Dr. Lluís Barraquer tenia per títol "Exploració neuropatològica". L'assistència a aquests cursos fou molt concorreguda: s'hi matricularen 153 alumnes. I l'any següent: tornem-hi. Es van preparar de nou cursos excel·lents. El Dr. Gallart i Monés dirigí el seu a les instal·lacions del Servei del Dr. Pere Esquerdo, a l'hospital de la Santa Creu. En dit hospital també es féu el curs del Dr. Freixas; com que era un clínic molt pràctic, el dedicà a dissertar sobre l'actitud del metge a la capçalera del malalt.

A mesura que passaren els anys, però, hi arribaren també les pluges i el mal temps. En 1925, essent president el Dr. Gallart i Monés, es detectà a l'Acadèmia –ja clarament– una vida intel·lectual molt pobra. Tant era així que, en la sessió inaugural de l'any acadèmic, el Dr. Gallart va expressar la seva preocupació per l'escassa assistència als cursos, per la falta de persones que es dedicaven a ensenyar, i també per l'afebliment de l'esperit de germanor. S'havia produït, per dir-ho ras i curt, un canvi de mentalitat dels metges. El sindicalisme –aquest n'era una de les causes– els esperonava d'altra manera.

II

ANY 1902: MORT DEL DR. ROBERT

*T*ornem a començament de segle. L'any 1901, el Dr. Bartomeu Robert (1842-1902) era catedràtic de Clínica Mèdica; ho era des de 1875. Havia estat el gran mestre català de medicina interna durant vint-i-cinc anys. L'altre professor de medicina interna, el Dr. Nicolau Homs i Pascuet (1828-1901), titular de la càtedra de Patologia Mèdica, morí el dit any, s'acabava de jubilar d'una vida acadèmica enfosquida sempre per la figura del Dr. Robert, el qual havia canviat els mètodes d'ensenyança de forma ostensible: per exemple, explicava sovint les malalties, als alumnes, amb la presència del malalt a l'aula. No podem dedicar més temps a aquesta gran figura mèdica. En morir l'any 1902, el succeí el Dr. Martín Vallejo Lobón (1861-1919). Aquest professor havia aterrat a Barcelona, traslladat de la facultat de Cadis. Era oriünd de Palència. No li fou fàcil fer el seu paper de successor del Dr. Robert. Ara bé: no se sentí mai parlar malalment d'ell. Es deia que era molt meticulós explicant i arribà a crear una petita escola al seu voltant. El Dr. Ferrer i Solervicens s'hi formà un temps; també el Dr. Pedro i Pons.

En aquell moment, a la vella Facultat ensenyava Patologia General el Dr. Eusebio Oliver Aznar (1864-1938), que havia guanyat la càtedra en 1897 (havia succeït el Dr. Jaume Pi i Sunyer). Aquest discret professor aragonès no destacà més que per la seva tolerància –que no és poc–. Gràcies a aquesta seva qualitat, es constituí a vora seu el grup d'August Pi i Sunyer, el qual s'organitzà en el seu espai acadèmic sense impediments de cap tipus. És una virtut destacable del Dr. Oliver aquest deixar fer en positiu, que permeté també que es formés en la seva càtedra l'equip del dispensari antituberculós: el format pels doctors Joan Darder, Jacint Raventós, i Lluís Sayé. En 1923, tingué com a professor auxiliar el Dr. Lluís Celis i Pujol. Quan es creà la Facultat

nova, el Dr. Oliver hi ensenyà una pila d'anys; es jubilà just començar a funcionar la Universitat Autònoma.

III

1906-1907: EL NOU HOSPITAL CLÍNIC

Tant el Dr. Vallejo Lobón com el Dr. Oliver Aznar van passar, doncs, des de l'antic hospital de la Santa Creu a les noves instal·lacions del carrer Casanova, on les sales de Patologia General van ser separades físicament de les de Patologia Mèdica –al vell hospital els malalts estaven barrejats en sales atapeïdes de llits.

En morir Vallejo Lobón –1919–, la seva vacant fou coberta pel Dr. Pau Ferrer i Piera (1877-1924), després de guanyar unes oposicions molt criticades. El Dr. Ferrer explicava bastant bé les malalties del tòrax i deixà escrit un llibre de text (1922). Li faltà temps per fer més coses? És possible. La seva càtedra l'heretà en 1927 el Dr. Agustí Pedro i Pons (1898-1971), que ja hem dit que fou alumne de Vallejo, el qual considerava com el seu mestre; mai no deixà d'honorar-lo públicament.

Entretant, la càtedra de Nicolau Homs ja havia estat coberta –el 1902– pel Dr. Antoni González Prats (1863-1920), que era granadí. Aquesta càtedra anà a parar el 1926 a les mans del Dr. Francesc Ferrer i Solervicens (1885-1943). A partir de 1927 tenim, doncs, a la facultat dos mestres amb majúscules de medicina interna: el Dr. Ferrer i Solervicens, que ocupava la càtedra B, i el Dr. Pedro i Pons, que dirigia la càtedra A. Hi arribaren quan l'Acadèmia i Laboratori, com a centre d'ensenyament, anava perdent alçada de vol. Ells n'agafaren el relleu.

IV

EL PROFESSOR FRANCESC FERRER I SOLERVICENS

Aquest clínic, apreciadíssim a Barcelona entre els estudiants, arribà a la càtedra un xic granat; tenia 41 anys. Havia combat força: en 1914 ensenyà a Saragossa anatomia patològica, com a professor auxiliar. De 1915 a 1926 fou professor auxiliar de patologia mèdica a Barcelona. Els seus alumnes l'adoraven; un n'era el Dr. Alsina i Bofill. Quan aquest futur gran internista es llicencià en 1927, es quedà amb el Dr. Ferrer i Solervicens com a metge assistent. El conegué, doncs, pel capdamunt i contava sempre meravelles del seu mestre. Ell els havia desvetllat a tots una il·lusió tan gran que no feia més que fer augmentar en aquests joves el desig de ser grans metges. El món d'aquest gran mestre no era altre que el constituït pels seus malalts, pel microscopi i pels seus alumnes. Per a aquesta noble tasca comptava amb un gran professor auxiliar: el Dr. Joan Codina i Altès, que entusiasmava també l'alumnat de la càtedra. Eren dos professors de cap a peus. Seguien, d'altra banda, el costum, molt arrelat a Barcelona, de portar el malalt a classe. A l'exploració física li treien tot el suc que s'hi pot treure, i els alumnes, almenys els bons, quedaven bocabadats. El Dr. Codina va haver de substituir molt sovint el Dr. Ferrer i Solervicens en la seva tasca professoral, a causa de la fràgil salut que tenia aquest.

Any 1934. Es convocarem dues places d'adjunt a la Clínica Mèdica B. S'hi presentaren gairebé tots els metges assistents. La primera de les places la guanyà el Dr. Joan Sala i Roig; la segona el Dr. Josep Alsina i Bofill. Tots dos grans internistes llavors. La guerra civil, però, els tallarà el pas. El Dr. Alsina quedà molt bé en l'examen oral; hi va desenrotllar de forma molt clara i elegant el tema de la nefrosi. Tot era aleshores de color de rosa a l'ambient universitari; l'optimisme ho envaïa tot; es vivia l'eufòria de la Universitat Autònoma.

Del Dr. Pedro Pons no direm res perquè llavors era un professor molt jove, destinat a omplir l'espai de la medicina interna catalana a partir de 1936.

Aquells anys feliços duraren poc. El 6 d'octubre del 34 tot passà avall. Es va suspendre l'Estatut de l'Autònoma i també els nomenaments dels professors. Quan aquests joves professors de medicina tornaren a recuperar les seves places —el 1936—, la il·lusió ja no era de la mateixa intensitat.

V

1928: S'ORGANITZA LA LLUITA CONTRA EL CÀNCER

El càncer feia temps que preocupava als responsables de la sanitat de Barcelona. Alguns metges també hi dedicaven esforços des de feia alguns anys, com ara els doctors C. Comas i A. Prió, radioterapeutes de l'Hospital Clínic des de 1907; l'any anterior van presentar una comunicació al III Congrés Internacional d'Electrologia i Radiologia Mèdica que donava compte del resultat obtingut mitjançant la irradiació preventiva intraabdominal d'una malaltia després d'haver-la intervinguda de càncer d'úter.

En 1923 s'havia creat la *Liga Española contra el Cáncer*. Des de Barcelona es veia aquesta institució com a molt lligada a la política de Madrid. Semblava com si en aquest tema els metges de províncies no hi comptessin per a res. Això és el que pensava cap al 1935 el Dr. L. G. Guilera, director del *Servei del Càncer* de l'hospital de la Santa Creu i Sant Pau. La història d'aquest servei és la següent: l'administració de l'hospital —sobretot un canonge, mossèn Vilaseca— i el seu cos facultatiu volien de feia temps construir un pavelló exclusivament destinat als malalts de càncer. Lluitaren molt i ho aconseguiren. El 29 de juny de 1928 s'hi posava la primera pedra en un acte ple d'emotivitat: sobretot quan els fonaments de l'edifici es van omplir, al final de la cerimònia, de trossos de guardiola de milers de nens de Barcelona que van oferir els seus estalvis a la construcció del pavelló.

L'any 1935 tenia la ciutat dos centres dedicats a l'oncologia clínica: el de Sant Pau i el del Clínic —que acabava d'organitzar el Dr. Cornudella a la càtedra de Terapèutica Física—. A Girona, funcionava un centre oncològic també, dirigit per metges d'especialitats molt diverses. A Tarragona n'hi havia un altre, el de l'hospital de Santa Tecla; hi treballaven el Dr. Torres-Carreras, el Dr. Bosch, i el Dr. Lluís Delclós i hi rebien radioteràpia profunda uns seixanta malalts cada any.

Mentre tot això passava a Catalunya, al *Rockefeller Institute for Medical Research* es formava en oncologia el Dr. Francesc Duran i Reynals. Hi havia estat enviat l'any 1927 per la secció catalana de la *Liga contra el Càncer*. L'any 1929, el Dr. Duran i Reynals

emplenava de dades i teories oncològiques els números 27 i 28 de la revista *Monografies Mèdiques*. Entre d'altres temes, hi tocà el de l'herència del càncer i afirmava que la susceptibilitat al càncer –i també la resistència– eren hereditàries en tota l'escala animal.

VI

EL DR. ESQUERDO I EL DR. FREIXAS

El Dr. Esquerdo considerà sempre Pedro i Pons com la figura mèdica més representativa del seu temps. En deia que la seva fàcies tenia un perfil poc afortunat i que recordava la testa de Charcot. El Dr. Pere Esquerdo Esquerdo (1851-1922) havia nascut a Vila Joiosa (Alacant). Estudià medicina a la ciutat comtal, on arribà a cap del servei de Medicina General del vell hospital de la Santa Creu. Hi va crear una autèntica escola de medicina interna (el seu fill, Francesc Esquerdo i Rodoreda fou un internista conegudíssim entre la classe burgesa de Barcelona). Un dels seus més destacats deixebles fou el Dr. Francesc Gallart i Monés, que més tard acabaria essent el seu gendre. Aquest metge fundà en 1913 l'Escola de Patologia Digestiva, que tingué gran fama, la qual quedà adscrita al servei del Dr. Esquerdo durant sis anys. Quan tothom es traslladà al nou hospital, el Dr. Gallart ja havia succeït en el càrrec el Dr. Esquerdo i el seu Servei tingué a poc a poc un perfil cada cop més dirigit cap a l'aparell digestiu; acabà per ser-ho completament en 1936.

El Dr. Joan Freixas i Freixas (1860-1933) fou, com els anteriors, un gran professor de medicina interna no-universitari, amb una capacitat d'ensenyar molt més gran que els catedràtics contemporanis de la vella Facultat. Aquest entusiasta internista fou el cap del Servei de Clínica Mèdica, tant al vell com al nou hospital de Sant Pau. Fill de Barcelona, dels barris del port; petit, nerviós, amant de Catalunya i de la seva llengua, vivia per als seus malalts i per als seus alumnes amb una temperatura altíssima. Fou un cas excepcional. El seu camp preferit, però no exclusiu, el constituïen les malalties de l'aparell respiratori, la tuberculosi, a què dedicà molts dels seus cursos a partir de 1917. Era un home de l'entresegle XIX-XX; en 1883 llegí la seva tesi; es titulava "Valor comparativo de los diferentes métodos antisépticos empleados en cirugía para la curación de las heridas". Aquest tema era llavors de gran actualitat, ja que encara es vivia intensament sota l'enorme sotregada provocada pel descobriment de Lister. El Dr. Freixas fou –ho tornem a dir– un gran clínic pràctic, que gaudia ensenyant. Per això no és gens estrany que acabés rebent el títol de catedràtic honorari de la Facultat. Publicà almenys 39 treballs clínics. Escrigué també algunes obres literàries. La seva comèdia "De portes endins" fou estrenada al Teatro Español el 19 de novembre de 1884. Realitzà a més alguns estudis biogràfics de gran interès, com el dedicat al Dr. Robert, que es publicà al número 14 de les *Monografies Mèdiques* (1928). En temps difícils, no deixà d'anar mai a l'hospital, fos com fos; els dies de vaga de transport, a peu. Havia presidit el Segon Congrés de Metges de Llengua Catalana (1917) i també presidí l'Acadèmia i Laboratori entre 1930 i 1932, un any abans de traspassar. Figura inoblidable de la medicina interna catalana. Es mantingué ferm, al peu del canó, fins al final. Tenia 72 anys quan encara participà activament als actes del Congrés de

Mallorca (1932); hi va fer una extraordinària exposició de l'auscultació del tòrax. Ens l'imaginem cofoi pels dies passats a l'illa, sobretot perquè s'hi va fer –aprofitant l'esdeveniment– la presentació del primer fascicle del *Diccionari de Medicina* que dirigí el Dr. Manuel Corachan amb l'ajut inestimable del Dr. Jaume Valero i Ribas. (S'havia acordat elaborar aquesta obra al Congrés de Barcelona de 1930. El diccionari estava recolzat pel saber lingüístic de Pompeu Fabra i Joan Coromines; la qualitat era indefectible). I és que el Dr. Freixas estimava la llengua catalana de debò; serveixi com a exemple el següent: el 29 de maig de 1932 es va llegir, per primera vegada, a la Reial Acadèmia de Medicina un discurs d'ingrés en català. Era el seu; ho havia posat com a condició per acceptar l'ingrés.

VII

ELS JOVES INTERNISTES DE L'AUTÒNOMA

*A*mb la creació el 1933 de la Universitat Autònoma, l'assignatura de Patologia General es va desdoblar en dues: la Fisiopatologia i la Propedèutica. De la primera, se n'ocupà el Dr. Oliver –poc després fou succeït pel Dr. Joan Cuatrecasas Arumí–. La Propedèutica li fou assignada al Dr. Lluís Celís i Pujol (1887-1941), home de l'Acadèmia i Laboratori; havia presidit aquesta institució de 1920 a 1922. Es van crear, a més, algunes assignatures optatives; els alumnes n'havien d'escollir una. Citaré les més pròpies per a la formació d'un internista i els professors responsables:

Tisiologia: Dr. Lluís Sayé i Sempere (1888-1975), que va introduir al país la BCG.

Neurologia: Dr. Bel·larmí Rodríguez Arias (1895-1997).

Malalties de la Nutrició: Dr. Rossend Carrasco i Formiguera (1890-1990).

Del Patronat de l'Autònoma formava part, com un dels representants del Govern de Madrid, el Dr. Gregorio Marañón, el qual estimava molt Catalunya; aquí hom li corresponia amb la mateixa estima.

Entre els joves professors de patologia mèdica de l'Autònoma, destacaren: el Dr. Joan Sala i Roig (1903-1988), el qual anys més tard escrigué el capítol d'hepatologia del tractat de Pedro Pons; el Dr. Jacint Reventós i Bordoy (1833-1968), que explicava tisiologia a l'Hospital de Sant Pau; i el Dr. Josep Alsina i Bofill (1904-1993), gran animador del Congrés de Perpinyà –celebrat durant el tenebrós moment de juny de 1936–, autor del capítol de nefrologia del Pedro Pons. Havia nascut el Dr. Alsina a Palafrugell; fou l'hereu del bo i millor dels professors de medicina interna catalans. Al congrés assenyalat, hi parlà del reumatisme gonocòccic, del quist hidatídic de fetge, i –junt amb el seu admirat mestre, Dr. Ferrer i Solervicens– de l'evolució de la tuberculosi. Conegué tots els grans professors de medicina interna de Barcelona des que fou alumne intern. A vegades, als seus escrits, li agradava d'evocar els vells temps: *Cuando en mis tiempos de interno el número de enfermos anasarcados y el grado de muchos anasarcas eran considerables, para combatirlos disponíamos de medios más bien pobres: el cocimiento de estigmas de maíz, las sales de potasio, el imprescindible jarabe de cinco raíces, la diuretica y una fórmula procedente de aquel insigne clínico que fue el Dr. Pedro Esquerdo: el polvo de digital y calomelanos.* (Corbella, J. *Las etapas de la hipertensión*. Barcelona. Lacer. 1974).

VIII ELS JOVES INTERNISTES DE TARRAGONA I REUS

Sempre hi havia hagut a Barcelona metges de les nostres comarques tarragonines, dins d'alguna institució o càtedra. Penso ara, per exemple, en el Dr. Pere Babot i Boixera (1898-1982), tarragoní, que fou secretari general de l'Acadèmia i Laboratori de 1934 a 1937, en el Dr. Aiguader i Miró (1882-1943), o en el Dr. Ferran (1852-1929).

Alguns internistes que exerciren en aquestes terres més meridionals, foren metges destacadíssims. Diguem de passada que el Dr. Ferrer i Solervicens estimulava sempre els seus alumnes perquè anessin a exercir fora de Barcelona. Un d'aquests bons internistes fou el Dr. Rafael Battestini, brutalment afusellat durant la guerra civil. Tenia molta categoria. Començà de metge de poble, primer de Calafell; després exercí a l'Espluga de Francolí; finalment passà a formar part del cos mèdic de l'hospital de Santa Tecla de Tarragona; n'arribà a ser el director mèdic de 1923 a 1937; es mogué molt en el món, difícil, de la medicina local, les seves conferències eren molt apreciades. El 1933 en donà una en què insistia en el següent: *Les errades diagnòstiques són freqüents en el curs de malalties diagnosticades com a febres tifoides. A vegades acusem el laboratori d'haver-nos posat en contradicció en no fer positius un 'hemo' o una 'sero' que estàvem segurs que ho havien d'ésser, quan els que estàvem equivocats de mig a mig érem nosaltres mateixos.*

De Santa Tecla era també el Dr. Daniel Recasens. Treballà plegat amb el Dr. Battestini i altres internistes; ell es dedicava a la cardiologia sobretot, que era una especialitat prou definida llavors; també donava sovint sessions i conferències clíniques. En 1933, en una sobre la hipertensió arterial, hi va dir, entre moltes altres coses: *El concepte d'hipertensió ha necessitat molt de temps per a imposar-se plenament. Encara actualment hi ha companys que es vanen de no haver practicat mai cap mesuració de la tensió arterial, de no posseir cap tensiòmetre i que no el necessiten. En canvi, n'hi ha altres per als quals la cerca i captura de la hipertensió gairebé ha esdevingut una mena d'obsessió. Individu que es posa a tret, la màxima del qual passa de 150 mm de mercuri, és sotmès implacablement a un règim de fam, que aprima, corseca, fastigueja i no baixa la tensió arterial. És un tòpic mèdic contra el qual creiem que ja va sent hora de reaccionar, perquè va en camí de prendre en la pràctica corrent el lloc que anys enrere ocupava la purga i la sagnia.*

El Dr. Joan Sans i Salafranca exercia la pneumonologia al dit hospital; l'any 33 era ja un home plenament format quan donà una conferència sobre l'absccés pulmonar. Digué: *En la meua vida escolar i en la de la majoria de vosaltres, l'absccés pulmonar era una afecció que estudiàvem a patologia quirúrgica, al punt que l'obra de text de patologia mèdica, el classicíssim Strumpell, solament li dedica deu o dotze ratlles per dir que és una possible complicació de la pneumònia. La fórmula de Sergent "operar passats els dos mesos i abans dels vuit" ens dona prou temps per assajar la terapèutica mèdica abans de lliurar el malalt al cirurgià. Això és una conducta més racional que la proposada per alguns autors de "saber veure i esperar".*

A Reus destacava com a pneumòleg el Dr. Sabater, que era alumne del Dr. Ferrer i Solervicens; en neurologia, l'especialista de la ciutat era el Dr. Massot. Tots eren fills de l'Acadèmia i Laboratori, institució que l'any 1928 celebrà el cinquanta-cinquè aniversari de la seva fundació amb una sèrie d'actes acadèmics en què van intervenir

el Dr. Freixas –fent un repàs a la història de la institució–, el Dr. Pedro i Pons –que parlà sobre l'asistència–, el Dr. Rodríguez Arias –s'estengué sobre el que calia fer davant una meningitis– i altres grans metges. Tots els joves internistes catalans hi van fer cap. La relació mestre-alumne era viscuda llavors fins a les últimes conseqüències.

El Dr. Battestini no se solia perdre les conferències del Dr. Freixas; així ho deia ell sempre que venia al cas. Freqüentava altres fòrums? Probablement. A la Clínica Mèdica B, el Dr. Ferrer i Solervicens i el Dr. Sala i Roig s'hi passaven hores entaforats, estudiant les malalties de les vies biliars i l'espiroquetosi icterohemorràgica, malaltia de la qual el Dr. Pedro i Pons i el Dr. Surós havien descrit un focus epidèmic a Barcelona. Tots aquests temes i altres relacionats amb les icterícies en general, els tenien en molta estima tant el Dr. Ferrer i Solervicens com els seus col·laboradors. Als seus malalts els feien, quan ho necessitaven, sondeigs duodenals, per tal de poder apreciar el color del suc duodenal i fer-se una idea aproximada del contingut de bilirubina.

IX

VISIÓ DEL DR. PEDRO I PONS SOBRE LA MEDICINA DE LES PRIMERIES DEL SEGLE XX

El Dr. Pedro i Pons envià una comunicació al I Congrés d'Història de la Medicina Catalana (Llibre d'actes; vol II, 1970) titulat *La medicina a Barcelona al començament del segle XX*. Parlant dels metges d'hospital d'aquells anys, hi deixà escrit el següent: *Com passa avui, ésser metge d'un hospital donava garantia d'aptitud. Les personalitats mèdiques més cotitzades tenien la direcció d'una sala d'hospital. "Allí fan pràctica", deia la gent. El cert és que la major part de metges d'hospital no hi feien gran cosa. La visita, la passaven al matí, de bona hora, i la finalitzaven amb poc menys d'una hora. A la porta de l'hospital els esperava el cotxe de cavalls, i, a partir de l'any quinze, alguns hi anaven motoritzats i amb xofer. No abundaven gaire els elegits que hi cercaven formació, puix que no passaven de tres o cinc els metges que ajudaven a passar visita al cap de servei. Les autòpsies eren practicades poques vegades, tret d'algun servei de la Facultat de Medicina.*

X

ALTRES INTERNISTES

Ja hem fet esment dels internistes no-universitaris més representatius de la Barcelona del primer terç de segle XX. Eren el Dr. Joan Freixas i el Dr. Pere Esquerdo. El primer, com a bon internista d'aquella època, estava obsessionat per la tuberculosi pulmonar, que era llavors el major enemic de la salut; donà molts cursos sobre aquesta malaltia a partir de 1917. A escoltar el Dr. Freixas venien molts estudiants i metges joves d'arreu de Catalunya. El Dr. Battestini hi va fer cap sempre que pogué. El Dr. Esquerdo ensenyava a ser metges pràctics una munió d'estudiants i metges joves, com ara el Dr. Joan Alsina i Bofill, del qual ja hem parlat a bastament.

Les malalties reumàtiques van ser el tema de preferent dedicació del Dr. Rafael Cirera i Voltà. Aquest internista de Barcelona era en 1931 membre de la Lliga

Internacional contra el Reumatisme i també secretari de la Lliga Catalana contra les malalties reumàtiques. Fou, doncs, el primer reumatòleg català d'una certa importància. Es va interessar per aquesta especialitat acompanyant el seu oncle, el Dr. Joan Cirera i Sampere, en les seves visites mèdiques; aquest metge, doncs, degué tenir ja una clara dedicació a les malalties reumàtiques.

En aquells anys 30, per altra banda, el Dr. Leandre Cervera intentava traslladar a la clínica els nous coneixements fisiològics referents a les glàndules endocrines; aquells que l'Escola de Fisiologia d'August Pi i Sunyer estava traient a la llum.

XI

EL CONGRÉS DE TARRAGONA (1919)

Assistiren a aquest congrés, com és natural, moltíssims metges i cirurgians de tot Catalunya. Entre ells, el Dr. Josep Roig i Esteve, metge titular de la Canonja. Al congrés, hi va actuar com a president honorari el Dr. Joan Freixas, el qual –tan sensible com sempre– trià com a tema de la seva conferència aquest: *La medicació específica en el tractament de la grip*. La pandèmia de grip de l'any anterior havia estat especialment agressiva i havia acabat amb les vides de milers de persones. Morí llavors de grip el Dr. Dalmau, que era una jove promesa de la fisiologia catalana; alumne predilecte de Turró. Al llarg de la conferència, el Dr. Freixas donà a la grip el nom de toxinfecció. Aquesta actuaria, segons ell, activant una corrua d'elements microbians sapròfits, que els acabaria convertint en patògens. El Dr. Rafael Battestini, que aleshores era metge de l'Espluga de Francolí, llegí davant dels congressistes una comunicació sobre les diferències entre la tuberculosi del litoral tarragoní i la de la muntanya; estava convençut que a les poblacions marineres tarragonines existia una quasi absoluta immunitat. El Dr. Battestini feia llavors deu anys que tenia acabada la carrera i era un d'aquells metges joves catalans que assistien assíduament a les conferències mèdiques que es donaven a Barcelona. En la seva comunicació va incloure algunes estadístiques de mortalitat, per tal de demostrar amb fets la seva tesi. Aprofità, fins i tot, l'ocasió per aventurar-se a proposar, davant de tan important auditori, la creació d'un sanatori antituberculós marítim a Calafell. Quant a les estadístiques de què parlem, assenyalà, per exemple, que a la Canonja, entre 1915 i 1918, hi van morir quatre persones de tuberculosi, mentre que a Prades, en dos anys, de 1916 a 1918, en moriren set.

El Dr. Jaume Ferran llavors llegí una comunicació sobre un tema força xocant: la vacuna contra l'apoplexia. En l'actualitat que es parla tant d'un agent bacterià com a causant de l'arteriosclerosi, ens mirem aquesta comunicació com una proposta molt avançada per al seu temps. Hi va dir: *La profilaxi de l'apoplexia no pot ésser altra que la dels processos infectius que donen origen a alteracions vasculars exposades a ruptures o a perforacions*. Més tard es preguntà per la naturalesa d'aquestes infeccions. La seva resposta fou que eren produïdes per bacteris que podien donar origen a bacils de Koch al si de l'organisme infectat. Ell creia –com molts científics– en allò que se'n deia *canvi d'espècie per mutació* i estava convençut que la immunització contra els bacteris de les septicèmies hemorràgiques era el problema més important de la medicina d'aquell moment. Hi va afegir que tenia per fet que es produiria aviat el descobriment de la

vacuna contra l'apoplexia, la qual seria eficaç fins i tot un cop produït el vessament de sang en el cervell.

Algun facultatiu, com ara el Dr. Francesc Llauradó i Clavé, va aprofitar el congrés per criticar l'endarreriment de la medicina i insistí en uns fets deplorables: que l'assistència domiciliària era molt imperfecta; que el metge de capçalera tractava malalties infeccioses que s'havien de tractar exclusivament als hospitals o a les quintes de salut. Denunciava que a Catalunya no hi havia bons centres d'aquest tipus, i urgia la construcció de nous hospitals, per tal d'esborrar així el deplorable concepte que el poble tenia dels que funcionaven llavors.

XII

LA REVISTA "ANNALS DE MEDICINA"

Aquesta publicació sortia mensualment. Era la veu científica de l'Acadèmia i Laboratori. Tingué diferents denominacions al llarg del temps, a partir del primer número, que fou editat el 25 de gener de 1907. Hom li donà el nom d'*Annals de Medicina* el 1928.

Aquesta revista era considerada el veritable monument escrit de la medicina catalana, la seva publicació principal. És, a més a més, la revista mèdica catalana que ha tingut una continuïtat més llarga; en 1936 deixà de publicar-se, després sortiren dos números —en 1938 i 1944—; finalment en 1945 tornà a editar-se regularment fins a l'actualitat. L'any 1919, n'era director un destacat internista: el Dr. Proubasta; i formava part de la redacció el Dr. Nicolau Battestini, germà de l'internista de Tarragona.

En 1921, hi entrà com a redactor el Dr. Bel-larmí Rodríguez Arias; exercí el càrrec un any. En 1928, el Dr. Freixas, que era llavors l'acadèmic número quatre, va fer en les seves pàgines un discurs en el qual repassà la vida de l'Acadèmia i Laboratori des del seus orígens. El preparà bé, consultà papers antics, s'entrevistà amb vells metges de la ciutat, hi posà el millor d'ell. Es celebrava el cinquanta-cinquè aniversari de la fundació del Laboratori. Acabem de dir que contactà amb metges que conegueren de prop els primers passos d'aquesta institució: aquests eren el Dr. Joan Viura i Carreras, a qui considerava el primer pediatre català, i el Dr. Francesc de Sojo i Batlle. El Laboratori havia quedat constituït el 15 de gener de 1872 en un pis del carrer Riera Baixa. Un dels seus membres, el Dr. Josep Colomer, s'havia format a París, i realitzà a l'esmentat pis importants treballs d'investigació servint-se de la vivisecció animal, com a bon seguidor de Claude Bernard, el qual coneixia l'existència del grup de la Riera Baixa. Malauradament, d'aquells treballs, no en quedava llavors —1928— més que un full on es reflectia un extracte d'una sessió en què el Dr. Colomer presentava els resultats d'un estudi sobre les vàlvules cardíaques. Sort que a la revista *Independència Mèdica* es publicaven les actes de les sessions del Laboratori redactades pel Dr. Galceran.

El Dr. Bartomeu Robert havia estat president del Laboratori durant tres mandats diferents. El succeí el Dr. Pere Esquerdo. De l'Acadèmia i Laboratori —s'havien fusionat, com hem dit, en 1878— van sortir molts i importants treballs, com ja hem dit també. Si en 1928 els metges de Barcelona podien demanar proves serològiques, hemocultius, etcètera, fou perquè hi havia metges analistes que havien après aquestes tècniques a l'Acadèmia i Laboratori.

A la revista que editava aquesta institució publicà alguna cosa el Dr. Ferrer i Solervicens, el qual era un clínic pràctic, que deixà poques coses escrites. Aquest era el seu més gran defecte; però en aquesta vida no es pot fer de tot. A vegades deixava a les revistes mèdiques algun comentari sobre un determinat llibre o article mèdics. En 1928, al número 5 d'*Annals de Medicina*, hi va fer la crítica d'un article. No hi ha una sola línia en què exposi la seva opinió personal. Només en un moment determinat hi diu: *Hom ha involucrat sovint el sistema capil·lar en el sistema arterial, la fisiopatologia de l'un s'ha confós amb la de l'altre, tot i que se sap de temps que estímuls tòxics, mecànics i nerviosos poden actuar aïlladament tant sobre el sistema capil·lar com sobre el sistema arterial*. A banda d'aquest paràgraf, tot el que hi diu és impersonal i purament acadèmic. El Dr. Ferrer i Solervicens era un home senzill i humil. La seva preocupació era formar bons clínics. El Dr. Pedro Pons en deia que era tot un mestre i que posseïa un esperit sacerdotal, tot identificant la seva missió amb la d'una catequesi.

XIII

INTERNISTES DE LLEIDA I GIRONA

A Lleida hi havia en aquest període 1900-1936 molts internistes; la majoria acabaren exercint a Barcelona. La ciutat havia quedat caldejada pel record d'alguns clínics que havien estat sempre dedicats en cos i ànima als seus malalts. Entre ells destacà el Dr. Lluís Roca i Florejachs (1830-1882), que tan estimat fou per la gent de Lleida. L'ajuntament considerà més tard que era la persona més digna d'inaugurar amb el seu retrat la galeria d'homes il·lustres de la paeria.

A partir de 1919, el Dr. Freixas tingué un gran col·laborador de Juneda: el Dr. Josep Cornudella i Capdevila, el qual esdevingué una autoritat en pneumologia.

A les comarques lleidatanes de llevant fou molt popular i respectat el Dr. Antoni Ros i Batlle, natural de Verdú, població en què exercí tota la vida, des que es llicencià a Barcelona el 1901. Home de gran activitat. Com a mostra direm que ocupà la presidència del Col·legi de Metges de Lleida en dues ocasions. Company seu de facultat fou el Dr. Ramon Pla i Armengol; era metge d'Albesa i preparava al mateix temps una tesi doctoral, en 1904. Aquell mateix any ingressà com a facultatiu a l'hospital de la Santa Creu. S'hi dedicà a la pneumologia i sobretot a la tuberculosi pulmonar, que feia estralls entre la gent. En 1912, treballant al Patronat de la Lluita Antituberculosa, publicà en català un llibre de 208 pàgines titulat *Diagnòstic Precoç de la Tuberculosi Pulmonar*. Aquesta obra, que tingué una gran difusió entre els joves metges, serví de reclam perquè fessin cap, al dispensari de Travessera de Gràcia –on exercia el Dr. Pla–, molts joves metges i molts estudiants, entre els quals hi havia el Dr. Josep Cornudella i Capdevila. També destacà el Dr. Pla com a metge sindicalista; després de la guerra civil en pagà les conseqüències i va haver d'exiliar-se a Mèxic. Quan en tornà el 1948, ja era un home acabat.

Un altre lleidatà molt destacat fou el Dr. Antoni Castellà i Escabrós. D'ell, se'n deia que era una mica pagesot, però que sabia moltes coses de pneumologia. Era de l'escola del Dr. Ferrer i Solervicens. En 1928 s'integrà al servei del Dr. Esquerdo. El 1936, a París, aprengué a fer broncoscòpies; això el marcà per sempre. S'hi dedicà la resta de la seva vida com a metge de l'hospital de Sant Pau.

Del Dr. Francesc Serra i Salses, direm d'entrada que no era pas de Lleida. Havia nascut a Rubí, però deixà una empremta enorme a Lleida com a director de l'Hospital Provincial. Havia estat alumne també del Dr. Ferrer i Solervicens, i més tard un dels seus professors de pràctiques, que tingué entre els seus alumnes el Dr. Alsina i Bofill. Morí molt jove, el 1940, després de patir molt durant la guerra civil.

El Dr. Tomàs Pinós i Marrell. D'ell, se'n podrien escriure pàgines i pàgines. Fins al 1936 fou el radiòleg del servei del Dr. Gallart; junts publicaren en 1933 un llibre, editat per Salvat, que es titulava *Diagnòstic de l'apendicitis crònica*. Formava part el Dr. Pinós de la direcció de la revista *Medicina Física*, òrgan d'expressió de la Societat de Radiologia i Electrologia de Catalunya, el primer número de la qual sortí l'octubre de 1934. Passat el 1936, exercí l'especialitat de gastroenterologia. Quan en 1951 es jubilà el Dr. Gallart, fou nomenat director de l'Escola de Patologia Digestiva del Sant Pau.

Per últim recordarem la figura del Dr. Josep Oriol i Anguera, germà del famós fisiòleg Antoni Oriol. Fou metge tisiòleg, col·laborador del Dr. Sayé. En 1933 guanyà la plaça de professor auxiliar de Patologia General. El 1936 hagué d'exiliar-se a França. Quan en tornà, se sentí descol·locat. Per aquest motiu, s'interessà llavors per la cardiologia; hi destacà molt també, exercint-la sempre en la pràctica privada.

A Girona es mogué molt, per ciutat i comarques, el Dr. Joaquim Dausà i Olivé, radioterapeuta de l'hospital que fou membre del comitè de redacció de la revista *Pràctica Mèdica* a partir de 1933, any en què aquesta publicació mensual començà de sortir regularment. Es tractava d'una revista mèdica amb vocació comarcal; buscava sobretot el metge rural. Hi va publicar alguna cosa el Dr. J. M. Bosch i Masgrau, director del Dispensari de la Lluita Antituberculosa de Girona. Que n'eren de bons aquests clínics dels dispensaris antituberculosos! Hi realitzaven sovint frenicectomies i pneumotòrax terapèutics. És el que feia a Reus també el Dr. Jaume Sabater i, a Tarragona, el Dr. Joan Sans. A Girona es podia llavors assistir urgentment aquests malalts a l'hospital. Hem de dir que a Girona, cap a l'any 1932, la mortalitat per tuberculosi era altíssima: un 35 per 1.000, la xifra més alta de tot l'Estat; més del doble que la de Barcelona i el triple de la de Lleida i Tarragona (*Pràctica Mèdica*, 16). Al dit hospital, exercia com a internista els anys 30 el Dr. J. M. Butrinyà i Guimerà; en 1936 feia de director el Dr. Laureà Dalmau i Pla, que va haver d'exiliar-se a França.

BIBLIOGRAFIA

- Adserà i Martorell, J. *El doctor Rafael Battestini i Galup i el seu entorn*. Tarragona. Estarraco. 1952.
- Calbet i Camarasa, J. M. *Notícia de l'Acadèmia de Ciències Mèdiques de Catalunya i Balears*. Barcelona. Seminari Pere Mata-UB. 2001.
- Casassas, O. *Josep Alsina i Bofill, l'exemple*. Barcelona. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. 1996.
- Colomines i Puig, J. *Esbós històric de l'ensenyament de la medicina interna a l'antiga facultat de medicina de Barcelona (1843-1906)*. Llibre d'Actes, núm 4, del I Congrés Internacional d'Història de la Medicina Catalana. 1970.

- Corbella i Corbella, J. *Història de la Facultat de Medicina de Barcelona. 1843-1985*. Barcelona. Fundació Uriach. 1996.
- Cornudella i Capdevila, J. *Uns quants homes de la medicina lleidatana*. Lleida. Càtedra de Cultura Catalana "Samuel Gili i Gaya". 1978.
- Danon, J. *L'ensenyament de la medicina a la universitat espanyola*. 2 vols. Barcelona. Fundació Uriach 1998/2001.
- López Gómez, J. M. *Un catedrático de clínica médica de la facultad de medicina de Barcelona poco conocido: Don Martín Vallejo Lobón (1861-1919)*. Gimbernat, 1985; vol IV.
- Pastor Cubo, I., Martínez Vidal À. *L'Acadèmia 1872-2002*. Es tracta d'una sèrie d'articles sobre l'evolució d'aquesta institució, publicats a *L'Informatiu*. Al títol *L'Acadèmia sota el franquisme*, hom pot assabentar-se de la sort que van córrer l'Acadèmia i Laboratori a partir de la guerra civil (*L'Informatiu*, maig-juliol 2002).
- Sans i Sabrafen, J. *L'evolució de l'ús del català en medicina a Catalunya durant el segle XX*. Barcelona. Institut d'Estudis Catalans. 2002.
- *Pràctica Mèdica*. Any I, 1933, núm. 3.
- *Pràctica Mèdica*. Any I, 1933, núm. 4.
- *Pràctica Mèdica*. Any I, 1933, núm. 6.
- *Monografies Mèdiques*. Any IV, 1929, núm. 29-30.
- *Monografies Mèdiques*. Any VIII, 1933, núm. 73.
- *Monografies Mèdiques*. Any X, 1935, núm. 90.
- *Monografies Mèdiques*. Any XI, 1936, núm. 98-99.
- *Actes del Tercer Congrés de Metges de Llengua Catalana*. Tarragona, 27-29 de juny de 1919.
- *Historia de la Gastroenterología Española*. Discurs d'ingrés a la Reial Acadèmia de Medicina de Barcelona del Dr. Antoni Gallart-Esquerdo. 1955.
- *Annals de l'Hospital General de Catalunya*. Any X, 1936, núm. 61.
- *Annals de Medicina*. Any XXII, 1928, núm. 4.
- *Annals de Medicina*. Any XXII, 1928, núm. 5.